

Escribano Xavier (ed.), *De pie sobre la tierra: caminar, correr, danzar*, Madrid: Editorial Síntesis, 2019, 321 pàgines. ISBN: 978-84-9171-403-3.

Caminar sobre la tierra és una compilació d'assajos presentada com a primera publicació dels treballs vinculats amb el projecte SARX –grup d'investigació interdisciplinari de la Universitat Internacional de Catalunya. Aquest present volum ha estat editat per Xavier Escribano, director del projecte esmentat i professor d'antropologia filosòfica a la Universitat Internacional de Catalunya. La present monografia està publicada per Editorial Síntesis en col·laboració amb la mateixa universitat. L'objectiu del volum, com indica el mateix Escribano a la *Introducció*, consisteix a:

Proposar nous paradigmes de comprensió de la corporalitat que superin els dualismes antropològics que dominen les ciències i les humanitats, establint precisament un diàleg entre els diferents àmbits del coneixement que s'inspiri en l'atenció fenomenològica a l'experiència, com a terreny capaç d'articular tant la realitat física del cos com la seva significació cultural, la seva dimensió simbòlica. No es tracta, per tant, ni de desatendre la materialitat del cos, ni tampoc d'oblidar la seva obertura a una hermenèutica cultural, sinó d'articular l'una i l'altra a partir de l'experiència fenomenològicament dilucidada. (p. 26)

Un dels trets que més destaca del plantejament del compendi és el clar decantament per la interdisciplinarietat. Certament, aquesta obra presenta una clara intersecció entre disciplines com ara la medicina, l'arquitectura o la dansa, entre d'altres, tret que aporta una gran riquesa i diversitat a l'estudi de la corporalitat. Alhora, tot i aquesta beneficiosa transversalitat d'enfocaments, cal destacar la presència d'un element nuclear o més aviat d'una constant que funciona com a mitjà de tots els articles del compendi: llur caràcter filosòfic i fenomenològic.

Tractar fenomenològicament la corporalitat vol dir pensar el cos des de la perspectiva de «l'experiència del subjecte en el cos i en el món» (p. 21). És a dir, pensar el cos, no des del seu tractament extern, com a matèria inerta o com una màquina molt complexa que requereix ser estudiada de manera objectiva i homogènia, sinó radicalment des de l'experiència del propi cos vivent. Sobre la qüestió, la recerca que reuneix aquesta monografia se serveix específicament de l'enfocament fenomenològic de Merleau-Ponty. Aquest decantament per la fenomenologia de Merleau-Ponty té a veure amb un dels principals objectius de la monografia: l'intent de dissoldre d'alguna manera el dualisme cartesià aparentment insalvable entre matèria i consciència, i al seu torn, la divisió entre ciències naturals (enfocament mecànic) i ciències

humanes (enfocament constructivista). Per aquesta raó, tot i ser-hi present, la fenomenologia de Husserl pren un rol minoritari.¹

Així doncs, aquest compendi no només es limita a presentar l'experiència del cos viscut des de diferents disciplines i perspectives, sinó que es compromet amb l'exigència filosòfica d'abordar un dels problemes més infranquejables de la història de la filosofia: com pensar el cos sense reduir-lo a matèria inerta ni a meres relacions causals i, per tant, com superar el dualisme entre ment i cos. Certament, el tractament que ofereix l'obra d'aquest problema centenari s'avé completament als nostres temps. Tal com escriu Merleau-Ponty als *Recontres Internationales de Gèneve* (1960), «el nostre segle ha esborrat la línia divisòria entre el “cos” i l’ “esperit” i veu la vida humana com espiritual i corporal de part a part, sempre recolzada en el cos, sempre interessada, fins i tot en els seus modes més carnals, en les relacions entre les persones» (Merleau-Ponty, 1960: 287, Escribano p. 25). Per tant, la tasca de treure les teranyines del dualisme cartesià per repensar-lo a través de la perspectiva fenomenològica de Merleau-Ponty és una tasca necessària i significativa per a i de la recerca filosòfica actual.

Per tal d'elaborar un concepte de *cos* alternatiu a la mecànica i, per tant, capaç d'introduir les relacions i experiències internes que ens obren a la seva comprensió en tant que unitat indivisible, Escribano presenta la noció innovadora d'una anatomia fenomenològica. Aquesta idea, inaugurada per Drew Leder a *The Absent Body* (1990), ofereix una noció del funcionament corporal «extàtica-recessiva» que permet descriure fenomenològicament els diversos modes en què el cos s'absté en l'experiència (cf. p. 29). Es tracta d'un retraïment experiencial, de la desaparició (per a nosaltres) dels òrgans sensorials mateixos en el moment de la realització de la seva funció pròpia, que és la de vincular-nos amb el món. Així, la naturalesa del cos obeeix a enretirar-se de les nostres experiències, alhora que ens dirigeix intencionalment cap a les coses del món. L'anatomia fenomenològica pretén posar al centre temàtic l'experiència del cos. És quan duem a terme aquest canvi de perspectiva quan el cos mecànic se'ns revela com un cos viu, és a dir, com una unitat dinàmica sotmesa a transformació contínua, capaç de superar el dualisme presentat (cf. p. 31).

Havent establert el marc general de la recerca de la qual aquest compendi n'és el primer resultat, cal atendre al seu contingut específic. Un dels aspectes més originals d'aquest primer llibre (recordem-ne el títol, *De pie sobre la tierra: caminar, correr, danzar*), inicia el que ha de ser una col·lecció de diversos assajos sobre la corporalitat amb una original reflexió sobre els peus. Aquesta

1. Recordem que un dels objectius de Husserl en el desenvolupament d'una ciència fenomenològica té a veure amb la restauració del dualisme cartesià. En canvi, com hem vist, el programa de Merleau-Ponty es desenvolupa en la direcció oposada.

obertura, tot i la seva aparent excentricitat, té una motivació de caràcter antropològic. Inspirat pels antropòlegs Leroi-Gourhan i Erwin W. Strauss, Escribano destaca, en primer lloc, la tendència a assenyalar l'especialització de les mans com a element diferenciador i capacitador de l'ésser humà respecte de la resta d'animals. I tanmateix, com l'antropòleg Leroi-Gourhan indica, «la humanitat comença pels peus, [...] ja que en posar-se dempeus, l'ésser humà allibera les mans per a l'acció i el rostre per a l'expressió» (Leroi-Gourhan, 1982: 168, Escribano, p. 34). En un sentit semblant, l'antropòleg Erwin W. Strauss al seu llibre *The Upright Posture* (1952), afirma que el fet d'estar dempeus sobre el terra comporta no només l'acte desplaçar-se i d'erigir-se, sinó també un mode específic de ser i d'experimentar-se en el món, arrelat o sustentat per un cos viu. D'aquesta manera, aquest primer volum aborda algunes de les diverses possibilitats que el cos viu és capaç d'experimentar quan es *maneja* o es *peueja* amb les coses del món.

El llibre consta de tres grans parts. En primer lloc, un bloc anomenat *Sobre els peus*, dedicat «al gest fundacional de prendre recolzament i alhora erigir-se sobre la terra» (cf. p. 35), plantejat tant des d'una dimensió física com des d'una vessant simbòlica. Els dos articles exemplars d'aquesta primera part són, per una banda, l'article inaugural de tot el compendi, elaborat per Carles Escalona-Marfil i anomenat «De pie sobre la tierra: nuestro cuerpo de ser andantes». Aquest primer assaig cobreix l'enfocament físic. En canvi, el text d'Alberto Ciria, titulat «Los pies como motivo artístico en Dostoiévski i en Tarkovski», s'ocupa del camp de la significació simbòlica. L'assaig d'Escalona duu a terme una descripció de caràcter anatòmic dels peus per explicar l'origen evolutiu del bipedalisme i, per tant, del caminar; per tot seguit adreçar l'impacte d'aqueixa anàlisi evolutiva i vital del caminar sobre la identitat. Tal com conclou Escalona: «[s]ens dubte, el pas del temps modifica els nostres ossos, articulacions i músculs, però també les nostres percepcions, coordinació o atenció, i fins i tot el nostre humor. [...] tots aquests elements influeixen en la nostra forma d'estar erigits sobre la terra i de caminar per ella» (p. 70). En contrast, Ciria treballa la tensió dialèctica que els conceptes de sustentació i desarrelament comporten, focalitzant aquest desdoblament contradictori en els propis peus: «en la postura erecta, es concentra en els peus un doble sentit d'assentament i de desafecció, de fundació i emancipació en què es xifra la condició essencial humana: l'home és fundat en aquesta procedència i, a l'enans, se n'emancipa» (p. 97). És a dir, de peus a terra, l'home s'arrela, però té alhora la capacitat de saltar i, per tant, de sostrair-se a aquest arrelament –idea d'índole heideggeriana que l'autor desplega al llarg d'una magnífica anàlisi de les novel·les de Dostoiévski i de les pel·lícules de Tarkovski.

En segon lloc, l'obra que ens ateny presenta un segon gran bloc anomenat *Moviment, verticalitat i gravetat*. Aquesta part es pot considerar la més afí al plantejament de Merleau-Ponty, ja que és on es tracta de manera més

explícita la fenomenologia del moviment. Tanmateix, anàlogament al primer bloc, aquest segon no es limita a un abordament estrictament filosòfic, sinó que respecta el compromís amb la interdisciplinarietat, tractant el problema del moviment incorporant-hi perspectives antropològiques i culturals. D'aquesta secció cal destacar l'assaig titulat, «Sandalias, muros y casas, cómo armonizar el cuerpo con la naturaleza», elaborat per Pau Pedragosa. Aquest és un text que combina la filosofia i l'arquitectura d'una manera totalment sorprenent. Pedragosa reflexiona sobre la humanització de l'espai com a element de protecció del cos respecte de la naturalesa adversa. En les paraules de l'inici de l'assaig: «Què tenen en comú coses tan dispars com sandàlies, murs i cases? Totes elles, com moltes altres, són objectes fabricats, artefactes de la cultura que els éssers humans construïm per a harmonitzar-nos i reconciliar-nos amb la naturalesa, ja que, si no ens hi reconciliem, abandonats als nostres mers recursos físics, amb prou feines si hi podríem sobreviure» (p. 163).

La tercera gran divisió del llibre es titula *Caminar, correr, danzar* i reflexiona sobre les tres formes característiques del nostre habitar corporal dinàmic, com són caminar, córrer i dansar. L'assaig de Maria Teresa Russo anomenat *Quod vitae sectabor iter? El andar como filosofía de la existencia* es planteja el caminar com a mode d'existir a partir de mostrar el vincle entre tres menes de camí diferents. En primer lloc, Russo tracta el camí com a ascensió a la muntanya, i posa d'exemple a Petrarca, per tal d'il·lustrar el caminar com a forma de superació. En segon lloc, introdueix el caminar com a inquietud romàntica, la inconformitat amb allò donat característica de Herman Hesse. En darrer terme, Russo analitza el caminar com a forma de vida en l'element del viatge i el creuament de fronteres, exemplificat per Kapuscinski. D'altra banda, l'article titulat *El corredor: algunas notas autobiográficas en movimiento*, de Roland Breeur, dividit en dues grans parts, (*Sortida* i *Arribada*), elabora una interessant meditació filosòfica sobre la pràctica del mateix autor com a corredor, la qual resulta ser una necessitat alliberadora. A partir de l'assaig de Bernat Torres, anomenat *El orden del movimiento: las funciones de la danza en Platón*, se segueixen tres articles exclusivament dedicats a la dansa. D'aquests tres, destaco el darrer text del recull, escrit per Ariela Battán Horenstein i titulat *El dilema del bailarín famoso, el danzar como estructura de sentido*. Aquest assaig intenta dissoldre la dicotomia entre ballar i pensar, la qual permet recuperar el tractament de les dialèctiques pròpies del cos viscut a través de reunir les reflexions de la primer fenomenòloga de la dansa i ballarina M. Sheets-Johnstone i la filosofia de Merleau-Ponty. L'objectiu de Battán Hornstein és esborrar la dicotomia entre pensar i ballar per tal de defensar que en la dansa, el moviment pensa, és a dir, que no es redueix ni a la interacció merament anatòmica de les parts del cos ni a la narrativitat romàntica del ballet, sinó que és al seu torn una estructura de sentit per si mateixa. Tal com escriu Battán Hornstein al seu text:

El dansar permet treure el cos del lloc d'intermediari i aïllar el moviment com a potència cognitiva. El moviment corporal sempre és intencional, és a dir, que està ple de sentit, desplega, com assenyala Merleau-Ponty, una forma de comprensió i en això es posa en joc una forma de saber i la cognició. El ballari, mitjançant les seves sinestèsies ofereix una nova forma de veure el món (p. 318-319).

Vist el recorregut per les temàtiques dels articles del compendi *De pie sobre la tierra: caminar, correr y danzar*, és palès fins a quin punt la proposta reïx en la seva dedicació a la comprensió de la corporalitat des de la perspectiva experiencial del propi cos vivent, i com els treballs se situen, efectivament, en el tortuós camí del desafiament de la comprensió dualista que ha tendit a separar el cos de l'ànima vivificadora i a reduir-lo a matèria inerta, totalment incapacitat de significació autònoma; en darrer terme, destaca el caràcter marcadament interdisciplinari capaç d'integrar d'una manera totalment orgànica disciplines tan diverses i aparentment distants com la medicina, l'arquitectura o la dansa.

BRUNA PICAS

Universitat de Barcelona
bpicas@ub.edu

Gustau Muñoz, *Elogi del pensament crític*, Catarroja: Afers, 2020, 98 pàgines. ISBN: 978-84-16260-91-1.

Gustau Muñoz ha rebut, en la modalitat d'assaig, el premi de la crítica del 2020 per l'obra *Corrents de fons*. Ha sigut un any profitós per a l'autor. L'*Elogi del pensament crític*, publicada per l'editorial Afers, amb la qual l'autor ha mantingut lligams estrets al llarg de la seua trajectòria com a escriptor, és una obra breu i lúcida que surt d'impremta l'octubre d'aquest mateix any. És un assaig que recorre l'esdevenir d'Europa. Desvelar les fal·làcies i identificar els prejudicis que obturen el pensament crític, propi d'una raó lliure i emancipadora, és per a l'autor una tasca responsable i necessària.

La història més recent d'Europa no aporta grans alegries. No reconèixer-ho seria posar el cap sota l'ala com l'estruc. Tanmateix, l'autor considera que renunciar a la possibilitat –encoratjadora– d'esmenar-se per mitjà de l'exercici del debat col·lectiu i de l'autocrítica racional seria perdre una oportunitat única. Identificar progrés amb progrés econòmic ha fet oblidar la vessant fonamental, moral i humanitzant, de la raó. Ho van manifestar Adorno i Horkheimer en *Dialèctica de la Il·lustració*, ens recorda Gustau Muñoz. Però així i tot, «el llegat d'Europa val la pena», diu l'autor. A més